

Vård och dokumentation av gårdsarkiv

AV ANDERS RYBERG

I förra numret av ShF skrev jag om ett 1100-talspergament som jag upptäckt i ett gårdsarkiv på Tjörn. Under arbetet med den artikeln växte insikten fram att detta med bevarande och dokumentation av gårdsarkiv är så pass viktigt att det är värt en egen artikel.

Sedan lång tid har man dokumenterat köp av gårdar på papper. Många av våra äldsta bevarade dokument gäller just detta. Även

om man själv inte var läskunnig hade man nytta av att ha sitt ägande dokumenterat. Likadant var det med domar om markernas omfattning och liknande. På gårdarna kom det att samlas olika handlingar, inte bara köpebrev, utan efter hand också skattekvittenser, bouppteckningar och andra dokument av betydelse för gårdens drift.

Försvinner fortfarande

Naturligtvis förkom efterhand en hel del handlingar på olika sätt, men det finns fortfarande mycket bevarat. Av naturliga skäl ligger tyngdpunkten i det bevarade mate-

rialet på 1800- och 1900-tal, men många äldre handlingar finns fortfarande kvar. Bara på Tjörn finns flera exempel på att handlingar från så tidigt som medeltiden och 1500-talet funnits bevarade i olika gårdsarkiv, och naturligtvis ökar mängden material drastiskt ju längre fram i tiden man kommer.

Det är alltså inte alls ovanligt att man kan stöta på handlingar från tiden innan kyrkoböckerna börjar, i synnerhet naturligtvis i socknar där kyrkoböcker förkommit. Det är inte heller helt ovanligt att man kan stöta på bouppteckningar som inte bevarats i häradsrättens arkiv

Foto: Dennis och Marit Karlsson

Kyrkofjäll på Tjörn är en av de gårdar där det funnits bevarade gårdsarkiv. Nu har dessa handlingar flyttats för att bevaras på landsarkivet. Finns det gårdsarkiv på den gård du forskar om? Det kan vara värt att ta reda på.

och handlingar som ger mer insyn i hur köp gick till. Dokumenten ger också ofta inblickar i livet på gården, även det mycket viktigt.

Problemet med gårdsarkiv är att de fortfarande försvinner. Det är numera inte så vanligt att de brinner upp tillsammans med gårdarna, men tyvärr städas de ibland bort som gamla värdelösa papper och blir fjärrvärme. Det är heller inte så att de alltid förvaras på ett optimalt sätt. En del mycket värdefulla arkiv, som delar av Kyrkofjällsarkivet på Tjörn, förvaras idag på landsarkiv, och hembygdsföreningar har också tidvis samlat in arkiv inom sina verksamhetsområden. Men det är inte alltid de senare heller förvarar handlingar på bästa sätt.

Efterforska och bevara

Släktforskarföreningar bör verka för att inventera, dokumentera och bevara gårdsarkiv, och för att skapa insikt om deras värde. Detta kan ofta ske i samarbete med lokala hembygdsföreningar. Första steget är naturligtvis att se vad som finns i lokala arkiv. Ett bra sätt att gå vidare är att ordna temadagar där man hjälper folk att identifiera gamla handlingar de har liggande, och sätta in dem i sitt sammanhang. Naturligtvis bör man i samband med detta se till att dokumentera de handlingar som dyker upp.

När man stöter ett gårdsarkiv,

oavsett om det sker hos en privatperson eller en hembygdsförening, bör man först och främst ta reda på vad man kan om proveniensen, det vill säga varifrån arkivet kommer, hur det ärvt och så vidare. Nästa steg är att fotografera av handlingarna. Här har digitalkameran inneburit ett enormt lyft. Det bästa är naturligtvis om man har ett stativ, och kanske till och med fjärrutlösare. Men man kan uppnå ett acceptabelt resultat om man fotograferar på fri hand också. Det är också viktigt att organisera de kort man tar, så man vet varifrån de kommer, och att vara noggrann med säkerhetskopior. Identifiera handlingarna, både för ägarens och andra släktforskarens fromma.

Källaren rätt plats?

Ofta kan det också vara en god idé att hjälpa till lite med att ordna förvaringen av handlingar. Även om många sköter det bra är den långtifrån alltid helt tillfredsställande. Här är det naturligtvis en avvägningsfråga hur mycket man kan göra, men om man är smidig och hjälpsam brukar det gå. Det är till exempel inte alls ovanligt att handlingar satts ihop med gem, som efter ett tag rostat. Dessa måste avlägsnas. Det finns också en hel del ordningsamma personer som placerar äldre handlingar i plastfickor för att skydda dem och få bättre översikt. Problemet är att plasten kan "äta" handlingarna,

och klibba fast i dem. Också plastfickor bör avlägsnas.

För förvaring och organisation av handlingarna kan man istället tillhandahålla arkivkartonger och fascikelomslag som finns att köpa bl.a. i Sveriges Släktforskarförbunds bokhandel. Även förvaringslokalen i sig kan det vara nödvändigt att titta närmare på. Det förekommer att gårdsarkiv förvaras i kalla källare, eller i lokaler där det föreligger behov av att ställa upp rättfällor. Går det att få dem förvarade på bättre ställen är det bra.

Är innehållet tillräckligt värdefullt är det kanske så att det egentligen bör deponeras på ett arkiv av något slag, allt ifrån hembygdsföreningens (om detta håller tillräcklig standard), kommunens eller rent av landsarkivets (om det är av sådant värde.) Men allt detta beror ju på arkivets ägare. Beslut om hur förvaringen skall ske måste alltid fattas av den som äger handlingarna. Det är ingen idé att försöka köra över denne.

Landets gårdsarkiv rymmer med största sannolikhet många okända guldkorn. Släktforskarrörelsen bör bidra till att sätta gårdsarkivens handlingar i sitt sammanhang och ge en känsla för deras värde. Dessa handlingar kan både föra släktforskningen framåt och ge den mer djup. De är också en del av vår historia som bör bevaras och dokumenteras. ◆◆◆